

УДК 821.161.2

РОДІОНОВА І. Г., ПОНОМАРЕНКО Ю. О.

м. Миколаїв

rodiof2015@gmail.com

ФУНКЦІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ МОВЛЕННЯ ПЕРСОНАЖІВ ПОВІСТІ ОЛЬГИ КОБИЛЯНСЬКОЇ «У НЕДІЛЮ РАНО ЗІЛЛЯ КОПАЛА»

У статті розглянуто особливості мовлення персонажів повісті Ольги Кобилянської «В неділю рано зілля копала» як засобу розкриття їх емоційного стану.

Ключові слова: переспів, характер, фольклорний образ, романтичне начало.

Сучасне літературознавство справедливо відводить Ользі Кобилянській місце однієї з перших українських авторок-модерністів, художні здобутки якої засвідчили європейський рівень української літератури кінця XIX – початку XX століття. Поява в українській літературі її імені не була сприйнята однозначно. Так, письменники і критики «старої генерації» (І. Нечуй, М. Грушевський, почасти І. Франко, а особливо С. Єфремов) звинувачували письменницю у нехтуванні в її творах справжнім життям, у невідповідності її сюжетів здоровому глузду, у сповідуванні культу краси, індивідуалізму, у зневазі до народних мас. Натомість письменники-модерністи, зокрема Г. Хоткевич, М. Сріблянський, М. Євшан, О. Луцький і чи не найбільше Леся Українка, захищаючи споріднені з їхнім естетичним світоглядом творчі знахідки О. Кобилянської, високо цінували її творчість, називаючи письменницю «жрицею краси», проголошували її провісником високо європейського українського мистецтва. Літературознавцями минулих десятиліть опубліковано ряд статей та монографій (В. Агеєва, Т. Гундорова, О. Камінчук, С. Павличко, Н. Томашук, О. Якименко), котрі представили світоглядно-естетичний розвиток прози письменниці від неоромантизму до символізму та експресіонізму.

За понад піввікову письменницьку діяльність О. Кобилянська збагатила українську літературу численними повістями та оповіданнями, в центрі яких стояла проблема людської особистості; вона одна з перших в українській літературі відійшла від зображення зовнішніх проявів людського життя і зосередилася на внутрішньому світі людини, витворення характеру стало основною ідеєю її творчості і тому вона залишається актуальною.

Мета нашої розвідки – проаналізувати особливості мовлення персонажів у повісті Ольги Кобилянської «В неділю рано зілля копала» як засобу розкриття їх емоційного стану. За визначенням, яке подає психологічний словник, емоції – це узагальнена чуттєва реакція, що виражається у формі безпосереднього, пристрасного переживання суб'єктом життєвого змісту явищ, предметів і ситуацій для задоволення своїх потреб. О.Кобилянську цікавлять винятково родові стосунки між чоловіком і жінкою, як і в народній пісні «Ой не ходи, Грицю, та й на вечорниці» (її буковинському варіанті), тема якої – показ душевного стану героя чи героїні як постійне й характерне для біологічної його природи і побутових взаємовідносин з навколишніми. Проте повість О.Кобилянської – не просто переспів народної пісні, чи розповідь про трагічне кохання хлопця до двох дівчат, а й глибоко філософський роздум про долю людини, про її відповідальність за свої вчинки та їх наслідки для близьких людей.

В ідейно-художній концепції повісті органічно поєдналися два начала – реалістичне й романтичне. «Особи – це типи з дійсного життя, які я пізнала в горах: циганку Мавру, старого Андронаті, її батька, Гриця, одного молодого знаного мені одинака-гуцула, а решту домалювала фантазія», – свідчить О. Кобилянська в автобіографії «Про саму себе» [10, с. 76]. Василь Бобинський припускає, що творчим поштовхом до написання «незрівняної епопеї кохання» були ті ж самі естетично-громадські імпульси, що й до написання «Тіней забутих предків» М. Коцюбинського і «Лісової пісні» Лесі Українки, а саме: на основі фольклорних образів змодельовати сильних безкомпромисних людських особистостей, здатних проти-

стояти липкій, затхлій буденщині, жадобі до наживи, бездушності і своєкористю [3, с. 66]. Таким чином, трьома рівнозначними джерелами повісті, що зумовили і вибір матеріалу, і його зміст, стали народна пісня, справжні люди та власні почуття письменниці, яка тяжко переживала розрив у стосунках з О. Маковеєм.

Основна сюжетна лінія повісті пов'язана з піснею «Ой не ходи, Грицю...»: чорнобрива Тетяна покохала Гриця й за зраду отруїла його. Але в повісті Ольга Кобилянська ставить набагато ширше коло питань. Розширення тематично-сюжетних рамок повісті вимагало, крім зображення основних постатей пісні (Тетяна, Гриць, Настка), введення й інших персонажів – Маври, Андронаті, Лукача Раду, Іванихи Дубихи, Михайла Дончука і його дружини. Що ж стосується показу взаємин Маври з білявим боярином – вихідного моменту в розвитку сюжету, – то тут О. Кобилянська спиралася на народну творчість, на циганські легенди й перекази, з якими була знайома й раніше [9, с. 212]. Письменниця досягає в повісті великого емоційно-художнього напруження, передусім, завдяки мовленню персонажів. В особі Маври вона подає матір-страдницю, на долю якої випало надзвичайно тяжке життя. Будучи заміжною, Мавра щиро покохала красивого боярина і стала жертвою панської розпусти. Щоб відтворити психологічний настрій жінки, покинутої своїм плем'ям, О. Кобилянська використовує такі емоційно наснажені тропи (епітети, порівняння): «лежала, мов підстрілена велика птаха, з чудовими, невимовне смутними, як ніч чорними очима, а коло неї порозкидане лахміття, якась одіж і між ними тут і там золоті червоні. Сама вона, хоч молода і гарна, та тепер бліда, з розбурканим довгим чорним волоссям, що розсипалося по плечах та грудях, майже страшна» [5, с. 530]. Втративши все, вважаючи свого сина загиблим, циганка знайшла свою відраду в Тетяні. Розчарована у своєму коханні, ставши самотньою, Мавра перестала вірити в доброту людини, в силу й чистоту її почуттів і саме тому вона вчить і Тетяну. Образ Маври цікавий за своїм задумом. Вона є ніби містком між двома світами: «циганським, вічно блукаючим, і гуцульським, з його традиційними, сталими, дещо забобонними поглядами» [4, с. 310]. Опис краси Маври, її танців пода-

ється в стилі циганських народних легенд. Мавра гарна, їй заздять усі в таборі, у неї «чудові продовгасті чорні очі», а «срібні великі монети, що були вплетені в її чорне волосся, надавали їй чорному, мов бронзи, темному лицю предивну чарівну окрасу...» [5, с. 513]. У сприйнятті Іванихи Мавра мала: «хитрий розум і язик на місці і вона відтинала кожному, хто посмів її прикрим словом подразнити, гірше, як оса» [5, с. 535]. Ставлення письменниці до Маври амбівалентне. Маврі як людині вона співчуває, якби не Мавра, може б Тетяна виросла іншою, менш романтичною, буденнішою. Вона передала Тетяні все те, що було в неї найкращого: казки і пісні, які дитина запам'ятала ліпше, ніж «маміні молитви». Але Мавра – циганка. Вона приносить багатьом нещастя: через неї блукає батько світами, через неї Дубиха позбулася дочки. Винна вона і в смерті закоханих: Гриця остерігала перед чорними очима, а Тетяну навчила варити зілля, що лихо присипляє. Тут помітний вплив на письменницю народних переказів і легенд, що широко побутували в народі. Цікаво те, що Мавра була циганкою, але мова її гуцульська, сповнена діалектних висловів, буквально заворожує читача. Це пояснюється тим, що Ольга Кобилянська «побачила світ у далекому закутку Південної Буковини, серед розкішної природи, яка наповнила її душу вічно живою красою. Вона змолоду любила цю землю: стрімкі потоки, високі смереки, зелені полонини і, звичайно ж, унікальна, мелодійна, незабутня гуцульська мова» [4, с. 312]. Як нами вже зазначалося, у Маври було тяжке життя, що психологічно зламало жінку: вона замкнулася в собі, мала обмежене коло спілкування, здобула чимало страхів і впускала у своє серце лише Тетяну. Всі репліки Маври короткі, чіткі, лаконічні і загадкові. Жінка майже ні з ким не розмовляє, окрім Тетяни, натомість авторка приділяє увагу її роздумам. Зрідка письменниця завдяки висловлюванням Маври створює іронічний ефект, відчувається самоіронія героїні, але одночасно і сум, й характеристика персонажа як такого, що дійсно відчувається слабким і беззахисним: Все, котрий зайде, – мовляла, – на ваше обійстя, поглузує з мене. «А ще довго будеш, – кажуть примівками, – муку в млині молоти? Довго ще чорними очима колеса обертати?» Побий їх сила божа, –

закляла. – Або знов, що найгірше жаль, бо се вже за вас і за мою доньку. «Обсипуєш ти добре, – питають, – хату Дубихи циганським зіллям, щоб багачі навідувалися до її доньки вже відтепер? Вона вже нівроку, ади – підрастає». А другий каже: «Та де, – каже, – підсипує. Якби сього вміла, сама й собі б наворожила, аби приїхав чорний з шатра, бодай на старій мітлі, і засватав, бо ади, вже посивіла, дарма що очима світить, як чорний кіт з-під печі» [5, с. 534]. У цій самоіронії Маври – дещо поблажливо-іронічне авторське ставлення до неї.

Змальовуючи образ Гриця, О. Кобилянська відповідно до пісні показує, що він одночасно любить двох дівчат протилежної вдачі. У пісні роздвоєність уподобань нічим не мотивується, але окремі дослідники, зокрема П. Филипович, наводять думку про дворушність Гриця через його походження від матері-циганки та білого батька. О. Бабишкін з приводу роздвоєності натури Гриця зауважує, що «справа тут не стільки в наголошуваному успадкуванні вдачі – скільки в самому вихованні Гриця, який зріс одинаком - син пішов у батька, пустунчиком у заможній гуцульській родині» [1, с. 78]. З іншого боку, Гриць – палка, лірична натура, яка прагне «душі, подібної собі». Він знайшов таку душу в особі Тетяни. Та біда в тому, що його душа «тільки дотикала, але в цілковиту гармонію злитись не могла» – занадто в нього «слабкий, похитливий характер». Саме в цьому причина трагедії Гриця. Досить було Настці рішуче заявити свої права на нього, Гриць підкорюється, вважаючи, що Тетяні багатство може замінити щирю любов, а він проживе все життя з Насткою. Мова Гриця яскраво виражає його вдачу: запальна, рішуча, виразна. Хлопець говорить завжди те, що думає, емоційно виражає свої думки. Лише його звертання до Тетяни сповнені палкою любові та ніжності: «Буду плакати? Хіба за тобою плакав би – бо ти он яка красна» [5, с. 582]. Гриць – багата натура. Від діда він успадкував любов до музики, від матері – підсвідомий потяг до вічних мандрів, пошуку незвіданого. Чим старшим ставав Гриць, тим більше впливало на нього батьківське виховання. Спочатку він обурювався, коли господар твердив, що не «до скрипок виховав» його, а потім уже й погоджувався, що правда на боці батьків. Так Гриць двоїв свою душу між

прагненням названих батьків зробити з годованця господаря і особистими пориваннями «до красного, до любові, до свободи» [6, с. 148]. Неспокійний характер хлопця письменника пояснює його подвійною вдачею: «Одна неспокійна, тужлива, пуста, палка, друга – вразлива, горда і вдатна» [5, с. 551]. Про двоїстість натури Гриця свідчать його ж роздуми. Він не може визначитися, хто для нього важливіше: «Чорнява, кажуть, багачка, то, може, й не схоже її мати дати за мене; але синьооку, біляву, мої родичі хочуть, а мене – її родичі. І добра вона і непогана; якраз, кажуть, мені під пару. Зрештою, бог знає, котра мені суджена. І котра буде, то буде. ... Всі вони однакові» [5, с. 599]. З цих його слів видно, що хлопець і сам заплутався, усе, що відбувається навколо нього, він сприймає як гру, в той час, як вирішується його доля. У цих міркуваннях немає пристрасті, кохання, глибоких почуттів, а самий лише завуальований розрахунок.

Згадаймо першу зустріч Гриця й Тетяни. Він зустрів її в лісі на гірській стежці. Гриць чекає, що Тетяна уступить дорогу йому і його коневі. Так здавна велося в горах, що дівчина уступає дорогу легеневі. Але Тетяна спокійно каже Грицеві: «Об'їдь мене». Якщо вперше вимовлені ці слова не мали жодного відтінку в голосі Тетяни, то вимовлені вдруге, вони мали в собі «якусь потайну просьбу». У дівчини тільки-но зароджується почуття, ще не ясне ні їй, ні Грицеві. Але Тетяна мусить наполягати на своєму, хтось мусить скоритися. Розмова Гриця і Тетяни продовжується уривчастими питаннями та відповідями. Це власне не розмова, а поєдинок двох молодих людей. І коли Гриць, як звик, що кожна дівчина рада буде, коли він її покохає, домагається її кохання, Тетяна з погордою відповідає: «Спробуй. Гадаєш...я для кожного?» [5, с. 564]. Очевидно, Туркиня поєднала в собі таємничість навколишньої природи з пристрастями людської натури та з гордістю справжньої особистості. Її образ вимальований авторкою з найбільшою любов'ю. Своєю зовнішністю героїня чарує всіх, проте не це приковує увагу читача до неї. Вона ще більше чарівна своїм багатим внутрішнім світом – гідністю, гордістю і самостійністю вдачі. Дівчина належить до тих натур, що вже як люблять, то люблять навіки. Тетяна – сільська дівчина; її розуміння щас-

тя – вийти заміж за коханого, а ще й багатого. Але дівчина покохала і «куди б не ходила, за що б не бралася, в її душі звучить одна і та сама пісня: Гриць її полюбив, а вона Гриця...». Тепер для неї життя без Гриця немислиме, їй байдуже навіть – багатий він, чи бідний, тому Тетяна каже: «Я перемовлю маму; хоч вона й строга, але вона мене любить. Чуєш, Грицю, любить – волю нашу зробити. Вона нас не розлучить...» [5, с. 612]. У неї перемагає почуття над практицизмом – у цьому вона піднялася вище Гриця. Розкриваючи багатство душі Туркині, що розвинулось завдяки коханню, О. Кобилянська, так само як пізніше Леся Українка в «Лісовій пісні», М.Коцюбинський в «Тінях забутих предків», романтизує чисте кохання. Свою героїню Тетяну, просту дівчину з народу, О. Кобилянська підносить до ідеалу і водночас через цей образ виражає центральну думку твору: без справжнього щастя не варто жити [7, с. 17]. Саме тому Тетяна труїть Гриця з бажання боротися за своє кохання, із бажання помститися, щоб коханий не дістався суперниці: «...Вона його уб'є, шаліє в її мізку, щоб його нігде не було, в жоднім закутку світу. Ні в неї, ні в Гриця, ні в Настки. Нігде не було. Тоді буде добре» [5, с. 663]. Цією свавільністю й безкомпромісністю її образ відмінний від народного зразка.

Отже, всі розглянуті герої повісті Ольги Кобилянської «В неділю рано зілля копала» прагнуть до великого, справжнього людського щастя. Кожен персонаж у повісті має свій характер, кожен наділений індивідуальними рисами, і ніщо не передасть їх краще, як їхнє мовлення. Використовуючи стилістично навантажені слова «тужливо», «загадочно, скоро

і потайно», «все закаменіло», «лихо», «смерть»; епітети «дикий прокльон», «блідий і неспокійний, як демон», «брехливе серце»; метафори «душа дрижала», «затривожили чорними непроханими гостями», «смереки дихали холодним запахом живиці.», нещасна мати «хоронила її диким криком і лайкою», «плакали скрипки, дзвеніли цимбали, дрижали сопілки, а над всіма царювала одна-одніська струнка Андронатової скрипки... зойком кидалася, голосом блукаючи, сумом розливалася» О. Кобилянська глибоко розкрила психологічний та емоційний стан героїв, їхній внутрішній світ, темпераменти і пояснення вчинків.

Список використаних джерел

1. Бабишкін О. К. Ольга Кобилянська : нарис про життя і творчість / О. К. Бабишкін. — Львів : Книжково-журнальне видавництво, 1993. — 192 с.
2. Вітер В. Кобилянська й сучасники / В. Вітер // День. — 2013. — С. 11.
3. Вознюк В. Ольга Кобилянська / В. Вознюк. — Харків : Фоліо, 2012. — 151 с.
4. Кобилецький Ю. Буковинська краса / Ю. Кобилецький. — Київ: Держлітвидав України, 2000. — С. 305—315.
5. Кобилянська О. Ю. Вибрані твори. - Київ: «Дніпро», 1977. — 684 с.
6. Лещенко М. Ольга Кобилянська / М. Лещенко. — К., 1999. — С. 136—155.
7. Мельничук Я. Б. Ольга Кобилянська в останній період творчості (від 1914 р.): ідейно-художня еволюція: автореф. дис. канд. філол. наук: 10.01.01 / Я. Б. Мельничук: Львівський національний ун-т ім. І. Франка. — Львів, 2002. — 20 с.
8. Томашук Н. Ольга Кобилянська. Життя і творчість / Н. Томашук. — К., 1995. — С. 144—159.
9. Українська жіноча проза: Марко Вовчок; Наталія Кобринська; Ольга Кобилянська. — Х. : Прапор, 2007. — 640 с.
10. Якименко О. Трансформація міфу про вічне повернення у повісті Ольги Кобилянської «В неділю рано зілля копала» / О. Якименко // Дивослово: Щомісячний науково-методичний журнал Міністерства освіти і науки України. — 2008. — № 6. — С. 72—81.

I. RODIONOVA, JU. PONOMARENKO

Mykolaiv

THE FUNCTIONAL FEATURES OF SPEECH OF THE CHARACTERS IN THE STORY BY OLGA KOBLYANSKA «ON SUNDAY EARLY I DIG HERB»

In the article reviewed the features of speech of the characters in the story by Olga Koblyanska «On Sunday early I dig herb» as a means of disclosing their emotional state.

Key words: rehash, character, folklore image, romantic beginning.

И. Г. РОДИОНОВА, Ю. А. ПОНОМАРЕНКО

г. Николаев

ФУНКЦИОНАЛЬНЫЕ ОСОБЕННОСТИ ЯЗЫКА ПЕРСОНАЖЕЙ ПОВЕСТИ ОЛЬГИ КОБЫЛЯНСКОЙ «В НЕДИЛЮ РАНО ЗИЛЛЯ КОПАЛА»

В статье рассмотрены особенности речи персонажей повести Ольги Кобылянської «В неділю рано зілля копала» как средство раскрытия их эмоционального состояния.

Ключевые слова: перепев, характер, фольклорный образ, романтическое начало.

Стаття надійшла до редколегії 14.04.2015 р.